

SZABADSÁG KÉNYSZERPÁLYÁKON
egy női életút biográfiai elemzése

[DOI 10.35402/kek.2021.2.1](https://doi.org/10.35402/kek.2021.2.1)

Absztrakt

Egy székely asszony életútjának hermeneutikai esetkonstrukciójára vállalkozom. Olyan szegmensekre igyekszem fókuszálni, melyek további kutatásban segíthetnek: különösen figyelek az életút női szerepeiből fakadó sajátosságokra. Közben alapkérdéseket és mintázatokat próbálok azonosítani, melyeket a későbbiekben szélesebb körben alkalmazhatok. Tágabb kutatási témám a paraszttalanodás és polgárosodás folyamatának lokális vizsgálata kvalitatív módon. A most megismert női életpálya – minden külső töredezettsége ellenére – egységes marad, mert belső igények és motivációk által vezérelve, az autentikus paraszti létet meghaladva választja a modernizálódást.

Kulcsszavak: székely női életpálya, paraszt, polgár, földtulajdon, kollektivizálás, polgárosodás.

Abstract

The freedom of the inescapable path

In this writing of mine, I will undertake the hermeneutical case construction of the life path of a Székler woman (also known as Székely, a subgroup of the Hungarian people in Romania). I will try to focus on two segments, which will be useful later in my research. I will particularly focus on the characteristics of the feminine course of life and in the meantime, I will try to identify key questions and patterns, which I will be able to apply on a larger scale. The broader theme of my research is the local analysis of de-peasantization and embourgeoisement (the process of the disappearance of peasantry) using the qualitative method. The presented feminine course of life remains wholesome, despite its every flaw, because it chooses modernization out of inner motivation and leaves the authentic peasant way of life behind.

Keywords: Székler feminine way of life, peasant, bourgeois, citizen, land ownership, collectivization, embourgeoisement.

Olick és Robbins (1999) szerint az emlékezet-kutatásnak száz év sem volt elég, hogy az paradigmatiszta kutatássá váljon, így alulszervezett tudományterületnek számít. A társadalmi emlékezetet nehéz megszerezni, ha pedig sikerül, mint Franciaországban vagy Németországban, akkor nehezen átültethető, részlegesen szintetizálható. A történeteknek – az *oral history* korlátaira gondolva – a biztos információ hiánya okoz gondot, mivel az emlékezet nem hordoz oksági összefüggéseket és nem lineáris. Szerintük így „hamisan” idézi fel a történelmet, ezért szívesebben közelítik meg az ünnepek vagy hagyományok felől. Az antropológusok kiemelik, hogy a társadalmi emlékezetben korlátlanul keveredik az általuk élesen lehatárolt reprezentáció, performansz és narráció. A művészettörténet és irodalomtudomány szakemberei, akik nem magát az emlékezetet, hanem annak egy ábrázolását alkotják meg saját ikonográfiai és irodalomtudományi módszerekkel, eltávolodnak a társadalmi emlékezet értelmezésétől. A szociálpszichológusok a kognitív tudományok felől érkező kihívásokra fókuszálnak, valamint a személyes és közösségi emlékezetmódok keveredésére, és az ezek közötti kapcsolat megválaszolhatatlanságára (Olick – Robbins 1999). A fenti megállapításokat mégsem gondolom kibékíthetetlen és átjárhatatlan tudományterületeknek. Idős mesélőm kommunikációs- és kapcsolatteremtő tehetsége, sziporkázó szellemessége, gazdag érzelm- és gondolatvilága, történeteinek beágyazottsága erről győzt meg.

Hogy nincsen könnyebb helyzetben a szociológia sem? Ezt most személyesen is tapasztalom, mert miközben az utóbbi évtizedekben az emlékezet-politika turbulenciájának vagyunk a tanúi, ez a társadalmi, működési mód továbbra is nehezen osztályozható, hiányos, mérhetősége kérdéses. Ráadásul e tudomány egyre inkább idegenkedik a „személyestől”, a „kollektívától”, mert azokat szívesebben sorolja a társadalomlélektanhoz. Kovács Éva (2012) a következőképpen foglalja össze mindezt: „Az emlékezetnek az a sajátossága, hogy érzelmek váltják ki és maga is érzelmeket gerjeszthet, szintén sokban magyarázza a téma periférikus helyzetét e diszciplínában. Nem könnyítette meg az elméleti

szociológus dolgát az sem, hogy az emlékezetben mindig rejlik egyfajta történetiség is, ráadásul, a kutatásában alkalmazott módszerek többnyire kvalitatívak. Mindazonáltal az emlékezetkutatás inter- és transzdiszciplinárisává vált az elmúlt évtizedekben, s számos szociológus vizsgálja változatos eszközökkel” (Kovács 2012:23).

Bartlett (1988) modelljében az emlékezés egy sorozat, melyben minden elemnek (észlelés, felismerés, felidézés) sikeresnek kell lenni ahhoz, hogy az működjön. Az attitűdjeink megváltozása (vagy annak kísérlete) az emlékezés feltétele. Bartlett szerint az egyénnek képesnek kell lennie arra, hogy meg tudja magyarázni, egy adott eseménynek miként kellett megtörténnie ahhoz, hogy a jelen állapota olyan legyen, amilyen. Az emlékezet nem statikus, hanem fejlődik, az új észleletekkel kölcsönhatásban van, a múlt szervezett, élő tömege. A felidézett személyes emlék megoszthatatlan és hozzáférhetetlen a maga teljességében: narratív eljárások révén kerül vissza a társadalmi emlékezet vérkeringésébe. Bartlett elmélete a személyes emlékezést mechanikus és konstruktív típusra osztja. A mechanikus emlékezés kronologikus ismétlést jelent és befejezett sémákkal operál. A kronologikus pedig rekonstruál, asszociatív, olyan attitűd-együttes, amely összetett hatását észleli a múltbeli reakciósorozatoknak, általános benyomást az egészről. A múlthoz narratív módon férünk hozzá, önmagunk megtapasztalása vagy bármilyen egyéb tapasztalása során (Bartlett *uo.*). Értelmezésben, alanyom biográfiai életútját elemezve, mindez nem csupán azt jelenti, hogy miként igazodunk el az életben, hogyan szocializálódunk, milyen normákat sajátítunk el, hanem a narrativitás segítségével kerülünk közelebb önmagunkhoz. Az emlékezés és azonosság egymástól elválaszthatatlanok. A folyamatban olyan sors-események történhetnek, melyek után múltunkat újra kell írunk ahhoz, hogy fenntarthatassuk azonosságunkat. Az ilyen esemény megkérdőjelezi addigi viszonyunkat életünk történetéhez, ugyanakkor a jövővel is kapcsolatban áll, befolyásolja azt. Ütközőpont, ami a múltból táplálkozva tekint a jövő felé, még az olyan koros mesélő esetében is, mint jelen esetben. A sors-esemény az „önmagunkból való kilépés igényét támasztja velünk szemben” (Tengelyi 1998:43). Luca néni élete bővelkedik ilyen helyzetekkel és a sikeres kilépés igényével, melyek magyarázata egyéni kvalitásaiból erednek: belső szabadsággal mozog kényszerpályákon. Az életút alkotóelemeinek változásaiban igyekszem konkrétan nyomon követni és értelmezni a

témám szempontjából kiemelten fontos családi, paraszti gazdálkodás, kulturális, falusi közösségi jellemzők formálódását, eltűnését vagy továbbélését. Ez elemek ismeretében értelmezem interjú társam narratívájában a polgárosodás/paraszttalanodás folyamatát.

A módszertanon túli morális indíttatású érvem a beszélgetőtársamhoz egyben a vizsgált közösség tagjaihoz való viszonyom, melyet a buberi Én-Te mintájára képzelek el. Így ez az elemzett interjú is a szokványos kérdések megfogalmazásán-megválaszolásán túl egy személyesebb odafordulási technikát feltételez. Másképpen fogalmazva: nem jellemzőkben, attitűdökben, vonásokban gondolkodva közelítem meg kutatásom témáját (Kovács – Varga 2002).

Mesélőm egyéni élettörténetét a felidézéskor szabadon, kedve szerint konstruálta. Rábízta, hogy élete eseményeit tetszés szerint értelmezve elevenítse fel. Lényeges dolgokat kiemelt, másokat elhagyott, önszervező, autonóm szabadságával élve mintegy az önelmondást gyakorolta. Fontos aspektusa a megközelítésemnek, hogy a folyamatos/állandó választási lehetőségek között haladunk előre. Az eseménysor, bár lezárt, megváltoztathatatlan immár, de alakulhatott volna másként is.

Kvalitatív módszerrel végzett kutatásom egy székelői nagyközségben, három generációra kiterjedve, a polgárosodás és paraszttalanodás folyamatának vizsgálatán alapszik. Az elbeszélők narratíváinak értelmezésére vállalkozva a földtulajdon, a tudás, a munka, az egyéni ambíciók, a szocialista iparosodás befolyásolta életmódváltások életösszefüggéseinek mintázatait fogom feltárni. Célként lebeg előttem a téma tudományos tudással való megkonstruálása, mert az adatok és a valóság nem úgy felelnek meg egymásnak, ahogy a felszínen mutatkoznak. A megélt élettörténetek és az általuk felrajzolt valóság viszonyára összpontosítok. Az értelmezés során ezeket követve, visszafogott kutatói beavatkozással közelítek a szövegekhez, értékítéletekhez, attitűdökhöz, véleményekhez. Azokra a tényezőkre kívánok alapozni, melyek nem olvashatóak ki egyértelműen a szövegkorpuszokból. Kutatói narratívámmal egy új valóságot írok le (Gárdos 2011).

Azzal, hogy kvalitatív paradigmát alkalmazva elemzek a lokális társadalom tagjaként, annak az igényemnek teszek eleget, hogy a jelenségek mélyét tárjam fel. A polgárosodás folyamatának szubjektív megélését értelmezve a személyes identitás változásait követem nyomon. Elemzési szempontjaim

Benda Gyula (1991) elméletéhez kapcsolódnak: az életmód polgári formáinak kialakulásához az individualizáció, az állampolgárrá válás, a vállalkozói életforma kialakulása vezetnek. Vizsgálódásom középpontjába helyezve a földtulajdonhoz való egyéni, családi viszonyokat, a tudásnak, képességnek az életvezetésben elfoglalt szerepét, a munka mibenlétének változását és a szocialista iparosítás generálta civilizációs – modernizációs hatását nyomom követve, mint kódcsaládokat kezelem. Közben ezekhez több alkódot azonosítok, melyeket használni tudok a későbbiekben az interjúk egészének feldolgozásakor.

Egyben kísérlet teszek arra – módszertanilag Kovács Éva (2007), Kovács Éva – Vajda Júlia (2002), Kovács Teréz (2018) munkáira alapozva –, hogy keresem a „legnagyobb közös osztót”. A narratív biográfiai elemzés minden mozzanatát nem veszem igénybe. Az élettörténeti kronológiának tömör folyó szöveggé váló összefoglalása után a kódcsaládokkal tagolva értelmezek, hermeneutikai köröket futva, az élettörténet történeti kontextualizálását megalkotva. Elsőként nem a konkrét tények, hanem azokon túl, a tanúságtételben megélt, elbeszélte események viszonyának megismerése és megértése a célom. Az eseményekre, mint az életpálya horizontjainak választási lehetőségeire tekintve keresem az ezek közötti strukturális összefüggéseket. Reményeim szerint kutatási eredményeimben puha, gazdag, mélyreható és érvényes adatokhoz jutok, melyek a disszertációm írása közben a típusalkotásban is segítenek. Társadalmi viszonyok, változások, folyamatok történeteim/narratíváim megértésében, értelmezésében, magyarázatában, azaz interpretációimban nyernek értelmet. Lehet, így kevésbé sztenderdizálhatóak, de folyamatosan alakulnak és a szereplők által konstruáltak, ideografikusak, egyediek.

Az elemzés második fázisában tematikus mezőként tekintek a kódcsaládokra, melyekben a helyzetek és események azonos téma köré csoportosult összességét kezelem, azokat is, melyek tudattalan tartalmakat hordoznak a mesélő számára. Az életút kronológiát igyekszem ugyan követni, de a témák élettörténetben való váltakozásában az oksági összefüggéseket, az életpálya mozgatórugóit keresem. Számomra kézenfekvőek az ehhez a módszerhez szükséges „erőforrások”, mert helyi szereplőként nem titkolt célom a beavatkozó jellegű, személyekre irányuló megközelítési mód. Az elméletek és a kutatás közötti kapcsolatomban kialakító, előhívó, azaz bennfentes és közeli marad a jelen írásban. Ebben

a kontextusban a tudásra törekvést, a vágyat, tervezést, reményt, társadalmilag értékes célok elismerésének készségét mérlegelem, mely mint ilyen, összekapcsolódik a kutatáshoz való joggal (Appadurai 2011).

Arjun Appadurai (2011) nyomán kutatásomra úgy gondolok, mint demokratikus potenciálra, a hétköznapi ember életének részére, mely a jogok családjába tartozik és képességet jelent a szakszerű tájékozódásra olyan dolgokról, melyeket ismernem kellene, de még nem sikerült birtokába jutnom. Szemléletem céljában a szisztematikus tudáshorizont mögé hatolást hordozza. Elemzésemmel nem csupán körülvenni akarom a kutatás eszméjét, a kritikai gondolkodásig igyekszem eljutni, rendszerező módon közelíteni az ismeretlen felfedezéséhez.

Korábban egy férfi életútját elemeztem (Laczkó 2020)¹ hasonló módszerrel azokra az életeseeményekre fókuszálva, melyekben fellelhetőek a paraszti polgárosodás eseményei, mozzanatai, történései. Most egy hetvenöt évesnél idősebb nő életútját hasonló szemlélettel veszem górcső alá azzal a különbséggel, hogy miközben a biográfiai elemzés módszertanát követve rekonstruálom, értelmezem az interjú szövegtestét, jelentés-kondenzációval rövidítem, sűríttem, saját szavaimmal tömören összefoglalom, azaz igyekszem azokat a kódokat/kódcsaládokat is azonosítani, melyekkel operálhatok kutatásom egészében. Amolyan *pars pro toto*, a részben az egész szemlélettel közelítek az interjú feldolgozásához, különösen érzékenyen figyelve a női életút nemi mivoltából és státuszából fakadó sajátosságaira. Luca néni helyileg biztos egzisztenciával, hiányos oktatásban részesülve, gyenge összeköttetésekkel, nem megfelelő társadalmi tőkével, politikailag jelentéktelen, súlytalan háttérrel és bizonytalan makrogazdasági helyzettel, jellemzőkkel indul az életbe. Folyamatosan változó világban él/él, melyben csak a szakadatlan szabálytalanságok, kiszámíthatatlanságok állandóak a társadalmi élet szerkezetében.

Beszélgetőtársammal jól ismerjük egymást, egy falurészben lakunk, ezért minden bejelentés nélkül érkeztem meg a szándékom érvényesítésével. Tévedtem, nem találtam otthon. Telefonos elérhetőségét megszerezve egyeztettem a következő alkalmat, amikor az újesztendő első napjaiban otthonában beszélni tudtunk. Interjúzás közben két látogatója (egyik kortársa és a nevelt fia, feleségével együtt)

1 Laczkó-Albert Elemér 2020. A „paraszttalanodás” kulturális folyamata: polgárosodás? *Kultúra és Közösség*, 3. 80-95.

is megzavart. Széleskörű társadalmi életet él Luca néni, konstatáltam közben. Két hét elteltével megismételtem a látogatást, így összesen négy óránál többet tartott a szóbeli kikérdezés rögzítése. Irányultságom következetesen lány hangnemű (permissive interviewing) volt. Arra bízattam a résztvevőt, hogy úgy beszéljen, mintha nem velem, hanem mással társalogna. Igyekeztem olyan hangulatot teremteni, ahol megnyílik, felenged. Mindez nem jelentette az ő álláspontjával való feltétlen egyetértést, csupán a bizalmi légkört kívántam minél természetesebben alakítani, miközben felfedeztem környezetét. Vázlataimhoz nem ragaszkodtam. Életútjára összpontosítottam, igyekeztem nem megzavarni beszélgető társamat. Néhány bemelegítő kérdés után csak akkor szóltam közbe – konkrét részleteket kérve –, ha a témától elkanyarodott. Beszélgetésünk így kommunikatív folyamat volt, személyes identitásának megértésére adott lehetőséget. Narratívája ezt kibontotta számomra, miközben élményként éltem meg az egykori perspektíva közvetlenné válását. A beszélgetéseket követően szociolingvisztikai szemlélettel történt azok átfordítása írott formába. Szünetek, gesztusok, nevetések, a szavak kiejtés szerinti írásmódja, archaikus- és tájnyelvi formája mind rögzített anyagnak számítottak. Gárdos Judit (2011), Corti (2000) elméletére hivatkozva, az átírás folyamatát egyben egy értelmezésnek is tekinthetjük.

Számos idézetet használok a későbbiekben, hogy érzékeltessem azt a sajátos nyelvet, a jellemző diszkurzív teret, melyet Luca néni nemzedéke átörökít, mintegy szemantikus univerzumot teremtve. Az ő valósága elgondolhatóvá, megkülönböztethetővé válik. Figyelemre méltó a család fenntarthatósága/fennmaradása érdekében tagjainak szolidaritása, határesetekben önfeláldozása, ami külön figyelmet érdemel. Ez „parochiális altruizmus” néven definiált evolúciós örökség, a túléléshez különösen szükséges a kisebbségi sorsban (Smith-Szatmári 2012).

Rekonstruált biográfia és ennek összefoglalója²

1. László-Demeter Luca 1934. augusztus 19-én született;
2. Gyerekkori élményei az otthon körül és a mezőn – szigorú felügyelet mellett – végzett munka;

² Részletesebben lásd I. számú mellékletben!

3. Iskolai és háborús emlékek;
4. Gyerek- és ifjúkori élmények;
5. Férjhez megy 1952-ben;
6. Pénz- beváltás, társas szervezés;
7. Munkavállalások távol a lakóhelytől;
8. Nem születik gyerekük, örökbe fogadnak;
9. 1962-ben beállnak a kollektívába, itt dolgozik nyugdíjas koráig;
10. Villámcsapásban megsemmisül a gazdasági épületük;
11. Tejbegyűjtő központban dolgozik;
12. Lakodalmakban szakácsnő;
13. A helyi tanács tagja;
14. A rendszerváltás után, 1992-ben visszakapják elvett földjeiket;
15. Hónapokig súlyos beteg 2006-ban;
16. Földek tulajdonlása körüli bonyodalmak a nagycsaládban;
17. Férje meghal, unokájával közösségben él.

Mindenki egyedi, egyszeri, megismételhetetlen lény, de mindenkiben ott vannak elődei, akik sorának, életének ő a meghosszabbítója. A társadalmi identitás az egyén születésekor adott, mint átörökített azonosulási minta, a szocializálódás biztos pontja életünknek. Nevet kapunk, ezzel egy csoport tagjává válunk és megkülönböztethetők leszünk. Egyszerre saját és az idegenek számára azonosítható személy, attól függően, hogy milyen csoport-perspektívából vagyunk azonosítva, leírva, kommunikálva (Csepeli 2018). Luca néni származása identitás tudatának alfája és omegája. Az ő családjának biztos megélhetést garantáló földbirtoka volt, melyen felügyelet mellett tanultak meg gazdálkodni. Összetartás és kölcsönös segítségnyújtás, szolidaritás jellemezte a családot. Adottságait iskolában fejlesztették, gyarapították és tudásuknak képesek voltak érvényt is szerezni a legkülönbözőbb kihívások közepette. Gyerektelenségük nem Luca néni múlott. Külső és belső nehézségek ellenére elérte, hogy testvére halála után az árva gyerekek gyámjává nevezzék ki őt és férjét. A két kisfiú sikerét munkára neveléssel, tanítással, szabad párválasztással, házépítéssel egyengették. Bármennyi plusz munkát elvállalt ennek érdekében és a férjével való békesség megőrzése céljából: legyen szó éjszakai pluszmunkáról a tsz-ben, csarnokosságról, szakácsnóságról vagy éppen tanácstagságról a helyi politikai képviselőben. A tsz felbomlása után (1992) újra gazdálkodni kezdtek, de betegsége és kora miatt egyre kisebb energiával. Betegségéből felépülve (2006) a legközelebbi rokonsága föld-üzelmével szembesült.

Végképp megromlott férjével és annak rokonaival való kapcsolata, férje halálának időpontját nem is említi. Különösen szembeötlő ez, hiszen a családfáját negyedézig sorolja.³ Változatos és mozgalmas kapcsolati hálóban él: érdeklődő, tájékozott, nyitott a környezete felé. Nagyszerű mesélő.

A megélt – elbeszélte élet rekonstrukciója és jelentés kondenzációja

A következőkben tematikus sorrendbe állítok minden életrajzi adatot, ami a családra, életkorra, társadalmi miliőre vonatkozik, melyek mögött konkrét cselekvés vagy történet van. Az átírt interjú beszédhű részleteivel illusztrálom is a biográfiai életutatót. Ahol szükségét érzem, megmagyarázom a tájszavak jelentését, a történetek hátterét.

Történeti kontextualizálás a biográfia alapján

A következőkben szélesebb értelmezési keretben rekontextualizálom az állításokat, nagyobb összefüggésrendszerbe helyezem, értelmezem a kiemelt információkat. Közben olyan mélyebb jelentések is a felszínre kerülnek, melyek interjúalanyomban sem tudatosultak feltétlenül, mégis a végeredmény szempontjából fontosak. A narratív strukturálás eszközével élve az időbeni és társadalmi történeteket egymástól elkülönítem és jelentésük alapján egyben kategorizálom. Ezt a tömör összefoglalást, sűrítést és rövidítést kódolásra is használom. A diszkurzív

3 Geneológia emlékezetből: László-Demeter Jánosnak, aki az első világháborúban halt meg és Győrben van eltemetve, Ignác Amália volt a felesége. Ő hét gyerekkel maradt egyedül: János (1895-ben született, interjú alanyunk édesapja), Imre, Alajos, aki Nagykárolyba költözött, Rózsa, aki Remetén ment férjhez, a Bányán lakott, Trézsi, Albert Lajosné, Lina, Portik-Gyurka Imréné és még egy leány, aki meghalt gyerekként. János feleségül vette 1924-ben Ferencz Rózát, aki 1901-ben született Ferencz András és Nemes Julianna unokájaként, édesapja Ferencz József, édesanyja Fazakas Katalin, aki 1925-ben meghalt. Így a házasságba hat fiú és egy egyéves leánygyerekekkel érkezett az új asszony „*úgyhogy nálunk egy olyan menedékhely volt, s úgy nőttünk fel mű abba a nagy családba... édesanyám nevelte őket es, s úgy az egész árva nálunknál nőült.*” Jánosnak és Rozáliának hat gyereke született: Benedek, Miklós, Jónás, aki Régenbe nőült, de Remetén van eltemetve, Luca, aki 1934. augusztus 19-én született, ő az interjú alanyunk, Julia és Margit.

elemek tartalmára leginkább jellemző „címkék” lesznek azok a kódok, kódcsaládok, melyek gyakoriságát, azok együtt járását vizsgálva kutatásomban elemzési-értelmezési sémákat készíthetek, mentális térképeket a polgárosodás lokális folyamatáról. A most megalkotott szabad kódokat (free cod) majd újabbakkal (open coding) egészítem ki. A polgárosodás folyamatának bendagylui négy dimenzióját (gazdasági változás, individualizáció – mentalitásbeli változás, állampolgárrá válás, életmód polgári formái) tekintem olyan központi kódcsaládoknak, hermeneutikai-, elemzési egységeknek, melyek köré fogom disszertációm a későbbiekben.

Föld... és származás

Kutatásom központi elemére fókuszálva (polgárosodás – paraszttalanodás) a biográfiai életútból kiviláglik: a paraszti életforma válsága a paraszti társadalom földhöz való viszonyában érhető tetten leginkább a szorosabb családi kötelékek között is. Ebben az életvilágban a föld nem csupán gazdasági erőforrás, hanem társadalmi, politikai, kulturális tényező. Nem áru, de még csak nem is tulajdon elsősorban, hanem a származás, a közösségi élet, a társadalmi berendezkedés alapja. A sorjázó életeseeményekben, melyeket alább értelmezek, részben erőszakos módon, részben önként asszimilálódik a paraszti élet az egyéni célok és a modernizáció, civilizálódás keveredésével.

A család története Luca néni narratívájában az 1867-es a kiegyezés után, egy emberöltővel később kezdődik. Ekkorra stabilizálódik ez a székely család, megszenvedve az állami intézmények tulajdonát érintő beavatkozását, melyek az arányosítással, tagosítással⁴ felülírták a székely közösségek korábbi önszerveződési formáit. Ahogy látni fogjuk, a felmenők megélhetést biztosító földtulajdonnal bírnak, ami lokálisan egyszerre megtartó erő és gazdasági értéken túl társadalmi pozíciót, presztízs, rangot biztosító, státuszképző elem. Alanyom nem tesz említést kényszeredett mobilizációról, a föld szüke nem szórta szét a világba a család egy tagját sem.

⁴ A parasztagazdák magánbirtokuk arányában használhatták a közlegelőket. Nagymértékű elszegényedést és kivándorlási hullámot váltottak ki ezek a szabályozások. Székelyföldről a román fejedelemségek és Amerika irányába kivándorlási hullám indult, vö. Egyed Ákos 2009 *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig.*

Amikor születésének idejét kérdezem, megcsillantja friss szellemi képességeit és tudását. A nyár elején fogadott gyereke fiának mondta el iskolai dolgozathoz mindezt telefonba, meszelést megszakítva, az udvaron. Rövidesen felismerem mesélő technikáját: minden történetét egy másikba ágyazva mond el. Hová mutat ez a retorika? – „(...) *a családba elbeszélgették örökké, hogy no, hányan vótak édesapámék, hogy hogy vót, s mi vót*”. Belegondolok az emlegetett női sorsokba, akik e családfában felvilánnak és „(...) *csak mostak, főztek, takarítottak, fontak, szöttek, kötöttek, állatot rendeztek, mezei munkát végeztek, gyermeket szültek és neveltek, szerettek, meghaltak*”. A helyi társadalom ugyanis marginális problémaként gondolkodik, vagy nem is gondolkodik a háztartáson belüli munkamegosztásról, tradicionális elemként kezelve azt. A nemi egyenlőség kérdése „nem létező” egy székely családban, aminek magyarázata sokrétű lehet: mindenekelőtt a tradicionális nemi szerepekből eredeztethető, ami mellett elkötelezetten szocializálódott mindkét nem. Ennek az értékrendnek helyi megfelelője a túléléshez kapcsolható. Ebben a tradicionális világban a nők kettős vagy többes alárendeltségben éltek/élnek. Az etnicitás maga alá rendel minden egyéb belső másságot, annak nyilvános artikulálását is, mert az, mint legfőbb kollektív primátus működik. Ezután következik a patriarchális jellegű, nemek közötti, családon belüli és társadalmi munkamegosztás, valamint a közöttük lévő hatalmi viszonyok (Magyari-Vince 2002). A kevésbé modern társadalmak köré sorolható gyergyói közösséget, a zömében római katolikus vallása segítette az erőteljesebb ellenállásban, a több évszázados tradíciók megőrzésében, melyeket így kevésbé tudtak sikeresen felülmúlni a XX. században lezajlott gazdasági/modernizációs/ideológiai és hatalomváltási folyamatok, de a paraszti életforma válsága rendre tetten érhető a gazdasági, társadalmi, politikai, közösségi, kulturális történelemben.

Munka és identitás

Beszélgető társam nyolcvanhat éves nő, aki bemutatkozásakor még mindig enyhe zavarba jön, tanácstalan: „*gyermek... leánti nevem László-Demeter Lucácska vót, Lucika, ez vót a nevem. S osztán, ahogy férhez jöttem, lettem Gyuri-Dávid Luca, de ugye most ezt használjuk mindenhol, nem úgy mind ezelőtt*”. A női identitás örökös kérdése, aki férjhez menetelekor nem csak státuszt vált: asszony, feleség, anya lesz, hanem nevet is változtat, amivel esetenként,

mint beszélgető társam is, egy életen át nem tud maradéktalanul azonosulni. Hivatalból változik a vezeték neve, de ő – finom, nem tudatosult jelzőként – a keresztnévét is másként emlegeti.

Népes parasztcsaládba születik (1934. augusztus 19.), melyben a hat édestestvér mellett édesanyja testvérei, azaz unokanővérei és bátyjai is otthont találtak. A gazdálkodás jelenti a fő munkát és megélhetési lehetőséget, melyből a család apraja-nagyjának ki kellett vennie a részét egészen kicsi kortól kezdve az apa szigorú irányítása és felügyelete mellett. „*Hamis⁵ volt édesapánk, minket is oda nevelt*” – így emlegeti édesapját, miközben elmeséli első havasi kaszálón szerzett élményét. „*Akkora voltam, csak jární tudtam*”, amikor a 11 holdas Havasibükkben lévő kaszálót sáncolta az édesapja a két 7 és 10 éves testvérbátyjával, és légett a lájbi a hátáról, amivel a parázs mellé ültették melegedni. „*(...) ez a sok virág mind az enyém, édesanyám, én öntözöm*” – ezekkel a szavakkal fogadta a helyszínre érkező édesanyját, akinek akkor a tengernyi nyíló mezei virágot mutatta, nekem meg az ablakban télvíz idején nyíló kaktuszait. Női szépérezetet, gondoskodást, igényességet és bírvágyat, valamint az élet szépségeit felfedezni tudó képességet látok ezekben a gyermeki gondolatokban.

Házuk volt azon a helyen, ahova nyaranta öthet hétre kiköltözött a család báránnyal, tyúkkal, kutyával „*hegyi széna csinálásra*”. A priccse ördög-bordából⁶ vetettek fekvő ágyat, gyapjú lepedőben aludtak. Ott mindig édesapja kavarta meg a puliszkát keményre, melyet „*egy hosszú imolát⁷ szakasztva aztán felvágott*” és tejjel ette meg a családot. „*Hakármit csinállok, de olyan jót nem tudok főzni, mind az amilyen jó tej vót s puliszka ott, hogy milyen jó lett*”. Ahogy a fiúk megnőttek és komoly munkaerőt jelentettek, a hegyi kaszálás időtartama két-három hétre csökkent. Ekkor a család nő tagjai vitték az ebédet nekik, segítettek takarni vagy arra alkalmatlan idő híján tisztítani a területet és közben gyűjteni a nyári tüzelőt a lehullott csálókákból,⁸ ágakból. Mezítláb dolgoztak, amit nagyon nem szeretett a kicsi leány. A családnak mindig volt 6-8 tehene, 20 körüli juha, disznói és két pár ökre vagy lova, amivel fuvaroztak vagy a mezei munkák

5 Szigorú, akinek hamar eljárt a keze.

6 Fából készített egyszerű fekvőhely, rajta zsurló (*Equisetum arvense*).

7 Gyenge minőségű havasi legelőkön termő szőrű (*Nardus stricta*).

8 Lucfenyő, nálunk vörösfenyő (*Picea abies*) termése, fructus conus. Szinonimái: csencsó, csanika, toboz.

végeztével erdőkitermelésen dolgoztak körülbelül 100 km-es körzetben: „Laposnyába, Brusnyen, s Székpataka s mindenfelé”.

Otthon az állatokat rendezni kellett: etetni, itatni, trágyát kihordani saroglyán, amikor kettesével szeresek⁹ voltak, az istállót és a csűr közit gondosan beseperni, gereblyélni, majd fejni kellett reggeli előtt. A trágya kihordás nehéz és mocskos munka volt, különösen a dombra kimenet a hátulsónak, de ő inkább ezt választotta, mert a ruhájára jobban tudott így vigyázni. A tüzelőt párban a gyerekek fűrésszel vágták fel, „*verekedtünk egy-egy jót mellette*” szórakozásként, játékból. Csak megmosakodva engedték asztalhoz ülni őket a szülők, „*osztán édesapám hamis vót*”. „... jó ügyesen kellett gazdálkodni (...) tudjunk egy malacot, dísznyót eladni” – nem csupán önellátásra termelt a család, termény eladásból is készpénzhez tudott jutni.

Stabil társadalmi hovatartozás jellemzi a családot, amelyben szocializálódik alanyom: módos paraszti világ, ahol hierarchikusan megkülönbözteti, manifeszt vagy látens módon elhelyezi a szereplőket a közösség a saját maguk konstruálta struktúrákban. Az életmód polgárosodó formáit egyelőre csak sejtteni lehet a férfiak mobilitását motiváló tevékenységekben, akik hazahozták az idegenben tanultakat.

Tudás és képesség

Enyhe hallássérült édesapja katona volt a második világháborúban. Vele együtt, zászlót lengetve fogadta a Remetére bevonuló magyar katonákat 1940-ben a hatéves Lucácska és iskolás korára emlékszik, amikor mindent magyarul tanultak. A négy-öt évvel idősebbek is újra kezdték az iskolát, név szerint emlegeti őket (M. B., F. D.-né, E., A. S., D. M.), ahogy tanítóit is S. J., igazgatót és L. K. tanítónőt, aki Gy. D.-nitt lakott albérletben, F.-né remetei volt. „*Mindent értettünk, jól tanítottak*” – gondolatban benne van a két háború között berendezkedő román hatalom erőszakos nyelvi terjeszkedése is. Később hátrányként emlegeti a román nyelvtudásának hiányát, ami a székely nők körében általánosnak mondható gyengeséget jelent napjainkig.

A háború végén, az orosz egységek térnyerésekor¹⁰ édesapja „haza szökött” a tölgyesi 21-es hátravadász alakulattól. Bunkerbe bújva éltek túl a

9 Rajtuk volt a sor.

10 A Szovjet Néphadsereg 1944. szeptember 13-án ért Gyergyóremetére.

bombázásokat. A leányokat, köztük a kis Lucát is elrejtették, ameddig az oroszok – átvonulva a falun – a kertjükben tábori konyhát ütöttek fel. A „*kicsi magyar világ*”-ról szóló emlékezése nézőpontfüggő. Kiskorú, diákként éli meg az eseményeket, amikor még nem tapasztalhatta meg a háborús adórendszer terheit, a hatósági árszabályozások visszásságát, a helyi és „*ejtőernyőzött*”¹¹ társadalmi csoportok közötti feszültségeket. A magyar tannyelvű iskola, melyben a tudásátadás szerves kapcsolatban állt a való élettel, biztosítottak látszott az iskolai pálya, továbbtanulás lehetősége. Mindez illúzió maradt a háború végével. Nincstelen, nehéz idők jöttek, melyek nem a tanulásról, hanem a mezői munkáról, a szárazságról, a sáskajárásról, az éhségről és nincstelenségről szóltak számára. A szocialista ideológia a jobb/szebb jövő ígéretével egyre erőszakosabban teret nyert helyben is a felnőttek háború utáni kiábrándult világában.

Ő szolgálni ment. „*Abból lesz csak jó gazdasszony, aki elmegy szolgálni, tanól, lát, nem úgy, mint otthon*”. A négy elvégzett osztállyal maradt lány előbb Maroshévízen, orvos házaspárnál cseléd 1949-ben, majd Palotailván egy Székelyudvarhelyről kitelepített gyáriparos lányánál szolgáló, akinek unitárius pap a férje. Holmijukat ládában tartották, állandó készenlétben az indulásra.

„Gazdám” és „asszonyomként” emlegeti őket. Polgári házakban szolgált, ez a munka identitáserősítést is jelentett. Nem kizsákmányolt félként gondolt önmagára, mert ő a szerencsés, aki pénzt keres, tanul és nincs kiszolgáltatott helyzetben (egyelőre). A pontosság, rend, tisztaság, házvezetés, gyerek-gondozás alapjait sajátította el. Vasárnaponként volt kimenője, délután három órától. Ilyenkor találkozott ott dolgozó, falubeli ifjakkal, összetartottak a kicsibükki N. L.-cel, Cs. I.-vel, F. J.-val, A. S.-néval, V. S.-néval. Misére jártak és a Bánfi nevű helyi fürdőt említi szórakozási helyszíneként. Nagylány volt, ruhát varratott, itthon már táncba mehetett, de napszentületre¹² otthon kellett lennie, különben jött a számonkérés és akár a pofon is. Kápárnál és Szabó Sándornál voltak a táncteremek, ahova 13-14 éves kortól mehettek a lányok, a kicsi sereg járt nekik tánc és játék lehetőségként a Felső-ágazatban B. M.-nál, L. J.-nál vagy a Karikók utcában P. J.-nál. A zenészek Sz. B.-ék, L. J.-ék, B.-ok vagy C. F.-ék voltak.

11 A Magyar Állam a „visszatért” területekre az Anyaországból telepített adminisztratív személyzetet. Ez nagyfokú bizalmatlanságot, feszültséget keltett a helyi életvilágokban.

12 Napnyugtára.

A székelyföldi felnövekvő női generációk olyan életszakasza ez, melyben a kényszer általánosnak mondható. Távolabbi horizontot céloznak, mint amit környezetükben láttak, kimozdulnak, próbálnak kitörni a paraszti létből. Bátorság, újító szándék, vállalkozói ambíció lehetett ebben az igyekezetben. Kiszakadtak a családból, egyéni életútra vállalkoztak, miközben még tartották egymással a kapcsolatokat idegenben. Aki hazatért, mintaadóvá válhatott a közösségben az önállósodásával, a névadásával, választékosabb beszédével, a helyi elithez fűződő kapcsolataival, az új eszmék ismeretével. Ugyanakkor izolálódhatott is, mint külön, mert a falusi zárt világ ellenállt a modernizáló törekvéseknek. A kommunizmus helyi építői településen belül gyakran szándékosan feszítették és uszították egymás ellen ezeket a személyeket más társadalmi csoportokkal. Esetünkben a hazatérést nem méltelyezte meg ez a gyakorlat, sőt az életút későbbi szakaszaiban, a megváltozott társadalmi viszonyok között segített a megszerzett tudás és tapasztalat alanyomnak az érvényesülésben.

Az 1952-es évben pénzcseré történt az országban. Millió lejért ötven lejt adtak cserébe a község házában minden embernek, aki ott megjelent és kiállta a sort. *„Egész bútorom ára elment, amit férjhez akartam vinni... met akkor el voltunk indulva Lászlóval, hogy esküdjünk”*. De emlékezik a szomszéd boltosra (L. E.), aki éjjel hozzájuk menekítette pénzt, ami másnap értéktelenné vált. *„Három méter gyolcsért sorba kellett állni”* a későbbiekben azoknál a boltosoknál, akik korábban náluk süttették hetente a *„két kenyeret és egy cipót”*.

Az életútban ez az időszak az, amikor a paraszti világból kifele mutat több részletében is az életvitel. A felnövekvő lány önálló pénzkeresethez jut, tartalékol, ruhát vásárol magának, megismerkedik különféle polgári(as) életformákkal. A deportált, osztályidegennek bélyegzett emberek sorsában közben felsejlik az új ideológia beszivárgása, majd erősödése, ami az addig hagyományos életforma teljes átrendezését ígéri és valósítja meg rövidesen. Célorientáltak gondolom a belső értékeinek halmozatát, amelyeket viselkedésében, döntéseiben követ és meghatározónak tart Luca néni. Célkövető, tudatosan szervezi az életét, melynek e szakaszában a hagyományos életforma, a gazdálkodás és az ehhez kapcsolódó tudás kezd megbomlani.

Újasszony – új rendszer

Férjhez megy Gyuri-Dávid Lászlóhoz. Otthonról megkapja a jussát, *„elírták a föld részét”*, mellé állatokat is, mert a beszolgáltatások terheit így is meg akarja osztani az édesapja a családdal, *„könnyebbülni akart”*. *„Pityókát, lent, szénát, szalmát, szemet, zabot, húst kellett beadni”* – akkor is, ha nem volt termés éppen az esztendőben. Ilyen esetben meg kellett vásárolják a disznót, hogy legyen mit leadni. Férje Gernyeszegen a már ott megszervezett állami gazdaságban sikeresen dolgozik több éven át. Rendre munkásasszonyokat, leányokat toboroz és visz oda mezőgazdasági idénymunkára, három-négy hétre. 1957-ben ő is elmegy tucat-magával 25 ha vetést sarlóval aratni.¹³ Kevesebb mennyiséget akarnak fizetni, amikor ő kiáll az igazuk mellett. Fogadásból vállalja, hogy kiszámolja a földterület méretét, kockáztatva a teljes keresetét. Neki volt igaza, nyert, amin osztottak a munkatársakkal. Az iskolában jól megtanult számolni, az édesapjától bátorságot és igazságérzetet örökölt, ez volt a magyarázata a tettének.

A korábbi szolgálói életforma folytatását látom ebben az élethelyzetben, melyben, mint fiatal házasok együtt szegődnek el készpénzkereseti munkára, férjével együtt dolgoznak lakóhelyüktől távol. A férj, aki kevesebb földet hozott a házasságba és nem rendelkezik a helyi társadalmi gyakorlatnak megfelelően saját lakással, ragaszkodik ehhez a munkalehetőséghez. Együtt többet is keresnek és „biztonságban” is tudja maga mellett az asszonyát. Nem (polgári) családok alkalmazottai, hanem az újonnan létesített állami gazdaságban, társasban dolgoznak. Úgy gondolom, hogy ez a tapasztalat teszi őket alkalmazkodóbbakká itthon, amikor megalakul a helyi termelőszövetkezet, társas, avagy kollektíva. A szerzett pénzből szépen gyarapítják a vagyontukat itthon.

Férjével önálló életet kezdve, László nevelő szülei közötti közösségben, örökölt házból igyekeztek boldogulni. Tatarozták a házat, csúrt építettek, kutat ástak és földeket vásároltak tíz év alatt, amikor erőszakkal beírták őket a kollektívába. Történeteiben érzékelteti alanyom, ahogyan „meggyőzték” a helyi parasztságot, mielőtt ők is alkalmazkodtak

13 Egyik sajátossága a falunak, hogy készpénz kereseti idénymunkára járnak a férfiak és a fiatal asszonyok, lányok 150-200 km-es körzetbe, ahova vonattal vagy gyalog jutottak el.

az elvárásokhoz. Az általa „TÓSZ”-ként¹⁴ emlegetett társással éveken át zavarták és kecségtették az embereket 1962-ig. Ekkor a boltot lepecsételték, a kuláknak mondottakat (V. P., P. A., N.- P.F.) teljesen kismemizték otthonaikból¹⁵ is, és az egyszerű népet addig erőltették, amíg alá nem írt. Hiába „nem akartunk no, béállni egyáltalán”, „bolyongtak az emberek, ki merre tudott”, „a Lokon ültek az oldalba, havazott, haza jöttek”. Ellehetetlenítette itthonról a szervező bizottság férjének is a munkavállalásait, levelet írva a geryeszegi és laposnyai munkahelyére, kénytelenek voltak aláírni a belépési nyilatkozatot. Ez abban a pillanatban azt jelentette, hogy minden „földet, szekeret, ekét, talyigát, állatot, pityókát, szemet, elprédáltunk- csak olyan fél áron fizettek valamit később”. „S László engem küldött el aláírni” – mondja keserédesen mosolyogva, mert megszegte az apai tanítást „azt monta nekünk és odanevelt, hogy a tiéteket ne hagyjátok, de a másét elvenni nem szabad”.

„Hát lehetett olyan négy óra, jönnek s verik az ablakot, s kérdelem ki az, s mondják, B. F. vót, O., F. D., s B. L.-bá jöttek. S montam nem engedem bé egyáltalán, egyedül vagyok s nem engedem bé, de ilyen jó élesen, de az ablak annyira magass vót, eccer le vót setítve, de ők nem es láttak vóna bé, közbe odaki pince vót, de a pincébe vót egy lejárata, s én ott szőnyeget csavartam, me mű megbeszéltrünk hogyha valaki jö nem engedem bé, s ő el fog bűni. Én az ágyat, hogy mű aluttunk úgy, akkor még nem vót paplan, csak gyapjúlepedő, én úgy csináltam, s a közepit megnyomtam, hogy egyedül aluttam, s én ahogy velek beszélgettem, 'nem engedem bé, jöjjenek reggel', s türtem a szőnyeget, me még akkor

nagy szőnyeg se vót, s felvettem a födelet s a pityóka tejire így László lebűtt így, lebűtt s én csak éppen a födel visszament, s a szőnyeget visszacsínáltam, de addig es beszélgettem, hogy ne es kérjék, me nem engedem bé, egyedül vagyok s baj lesz, s ott montam, amit, mindent, jöjjenek nappal, s nem engedem bé, de engedjem, s közbe mán kezdett es világodni, s hát osztán kinyittam az ajtót me világodott, még a szekrén hátánál s mindenütt megnezték. S egyáltalán nem kapták, de én úgy (gondolat félbeszakadt), amit kérdeztek én válaszoltam mindent, de kellett még ügyeljek, hogy úgy beszéljek az uram es hallja (kacag), hogy nehoogy olyan. Megmontam ne es kérjék, me egyáltalán én alá nem írok, egyáltalán. Mikor ő hazakerül írja alá, s én nem írok, de mondom, hogy kellett még avval es alkalmazkodjak. Montam, hogy körmeimet letöri, ha én aláírok, s minden. S mondom bémentek, ezelőtt a szekrények sarkokra vótak téve, s szekrén a hátánál s mindenütt megnezték, hogy nincs elbűva, de nem vót, meg nem kapták. No s osztán mán akkor elmentek, de mindennap hívattak, hol az iskola, hol ide, hol oda s osztán eccer mán mindenki béállott, mindenki megunta s kellett haza jöjjen, me nem es attak munkát, s ott a télbe s a hidegbe, s minden, no s osztán csak aszonta, hogy írjak én alá, s én kellett osztán aláírjak jó hosszú időre. S így lett a kollektíva”.

A földtulajdonforma megváltozásával ebben az életszakaszban lendületet vesz a tradícióvesztés. A paraszttalanodásnak esetünkben nem az életmódbeli folyamata változik (alanyunk nem távolodik a földművelési életformától), hanem az önállóságát, gazdálkodásában saját döntéseinek a lehetőségét veszíti el a tulajdonnal együtt. Az itt felelevenített és megélt történetben Luca néni férjével való kapcsolatának két vonását érdemesnek tartom kiemelni: az agitátorok éjszakai látogatásakor, miközben a férjét elbűjtatta, úgy igyekezett beszélni a látogatókkal, hogy azt a férje is hallja. Részben a helytállását bizonyítja, de inkább az ura féltékenységének nem akar okot adni még ebben az éles helyzetben sem. A férj végül mégis őt küldi el a belépési nyilatkozat aláírására, mintha így „kevesebb” lenne a súlya, vagy magát akarja megkímélni a kellemetlen helyzettől.

Az előbbi interjú részlet részben erősíti a kollektivizálás szenvedő 'áldozat' narratívát Luca néni részéről, aki szembe áll azokkal, akik zaklatással kényszerítik a „beírásra”, mivel ezzel sértik a méltóságérzetét, államosítják földjeiket, életformaváltásra kényszerítik. Az életút folytatásában pedig egészen nyugdíjba vonulásáig ezekkel az emberekkel dolgozott együtt az új feltételek között. Igaz ugyan, hogy környezetében is átalakult a korábbi habitus,

14 Romániában tizenhárom évig tartott a kollektivizálás. Kezdeti szakaszban TOZ típusú társas gazdaságokat létesítettek, melyekben a földterületek és az egyéb mezőgazdasági eszközök, igásállatok (még) magántulajdonban maradtak. Közösén dolgoztak, a termést a bevitt területek nagyságának arányában osztották szét. A kollektivizálás végére ezt a formát átalakították kollektív gazdasággá. Vö. Oláh Sándor 2008 *Kivizsgálás*. 229-242.

15 A községben nem voltak nagybirtokok. Helyi kulákok azok voltak, akik 1940–44 között gazdaképző tanfolyamokon vettek részt, állami segéllyel vásároltak cséplőgépet, malmot működtettek stb. A helyi életvilágok céljait megtaláló újításokkal lettek sikeresebbek, vagyosabbak. Az új rendszer őket nevezte kizsákmányolóknak és lehetetlenítette el családjaik mindennapi életvitelét, jövőbeni perspektíváit. Mégis rövidesen ők lettek a helyi fogyasztási szövetkezet munkatársai, a helyi tejporgyárban pedig középvezetői állásokat töltöttek be többen ezekből a családokból származó gyének.

munkaerőcs, munkaritmus, de sokaknak – így számára is – jót hozott az új helyzet. Nem jelentett zsákutcát akkor sem, ha kétséget kizáróan, fejlődött volna saját ritmusában is a családja.

Innentől kezdve, „*reánk vótak kapva*”, végig dolgoztak a helyi tsz-ben. Férje közben kőfaragással foglalkozott, ő pedig csoportos volt, közös gyerekük nem született. Jártak orvosokhoz, „*átfúvason is voltam*”, „*nem velem volt a baj, nálunk a családban ikrek is voltak*” – zárja le és egyben háritja el az okokat. Elmondása szerint otthonról hozta a tudást, amire szükség volt a kollektívában és később a „*mérnökök igazítottak*”. Igyekeznük kellett nekik is, ahogy mindenkinek, hogy évente teljesítsék a normát (60 munkanap), ami biztosította saját kertjének szabad megművelését 0,25 ha területen. Még így is volt gondjuk a 60 nap teljesítésével, amikor a munkabalesetben elhunyt testvére, B., két kiskorú gyerekekét, D. és G., gyámként magukhoz vették. Ezzel a ténnyel tudott érvényt szerezni, a saját kertje művelésének, mondván: „*az árvák kenyerét veszed el!*” gondolat elrettentette a közeli földre áhítozókat.

Évente beszámolóval tartoztak a gyerekek neveléséről a helyi gyámügyi hatóságot gyakorló párttitkárnak, mert havonta 282 lej gyereknevelési pénzt kaptak az államtól. Az összeg kicsi volta mindig sértette őket, mert „*szemkiszúrás*” volt. A megélhetésért és a családi békességért kezdetektől komolyan kellett iskola mellett dolgozzon a két fiú is a tsz-ben rendezést, etetést, fogatosságot vállalva, pityókát szedve, lent nyúve, hogy „*sógor bácsi*” meg legyen elégedve. „*Ami rossz ló volt, mind oda adták nekik, lógtak a kombájn (arató- cséplőgép) oldalán az ocsús zsákkal, mentek a tehennel etetni az útban, de dolgozott a két gyermek*”. Közben így nevelte: „*aszt montam neki, mikor reggel kellett menjen, úgy sajnáltam, mondtam G. addig tanólj, míg látsz, de hogy ne kéjen kollektívába dógojz*”. G., minden érettségi előtti egészségügyi gondja ellenére (retina leválás a szemén), elvégzi a jogi egyetemet Kolozsváron és ma sikeres ügyvédi irodát vezet egy dél-székelyföldi kisvárosban. Luca néni büszkesége, aki felismerte, hogy bárkinek joga van a tanuláshoz. Fontos, hogy eszközökhöz férjen hozzá, amivel növelheti tudásállományát, ami segíti életben maradását, jogainak érvényesítését. A polgárosodás folyamatában Benda Gyula (1991) által megfogalmazott állampolgárság fele vezető út ez, vagy maga az állampolgárság gyakorlása.

A szocialista iparosítás lokális modernizációs hatása

A tulajdonforma változása teljesen átrendezte a helyi viszonyokat. A töredezettség az egyéni-családi életvitel általános jellemzője lett, melyben a változások generálta szakadások sorozatának következményeként a tőkeformák új típusú struktúrái kelnek életre. Középpontban a család marad Luca néni értékrendszerében, a nagy célokat a gyerekek felnevelése, taníttatása jelenti, de a lehetőségek, cselekvési alternatívák másik éthoszt, viszonyulást, pluralizálódást és újfajta skill-eket mozgósít. Az individualizáció nem csupán anyagi, de szellemi vonatkozásban is általánossá vált életstratégia, egyéni-családi életút jellemzője, melyben a tradicionális közösségi szerep fokozatosan szorul háttérbe, kiüresedik.

Külsőleg látványosan és általánosan átalakul a falukép, amihez emberi erőforrásra, kapacitásra, társadalmi erőre volt szükség, mely mozgásban tartotta, nem engedte depresszióba süllyedni az itthon maradt, kétlaki életformát gyakorló közösséget, mivel a korábbi birtokszerzési minták (földvásárok), célok (igásállatok, földműveléshez szükséges eszközök) indokolatlanok és elérhetetlenek lettek, lakásukba kezdtek beruházni. Saját lakást vásároltak, rajta tömör fából rakott, 23 m hosszú csűrös istállóval, ami 1973-ban villámcsapás miatt leégett. Az épületen biztosítás volt, így nem kezdeményezték az ilyenkor szokásos gyűjtést a faluban, hogy „*László a korcsomában ne hallja*”. Önerőből újra tudták építeni, mert a CEC-ben (takarékpénztár a szocialista érában) pénzt tartottak kamatra lekötve. E két tény ekkor még szokatlan és általánosnak egyáltalán nem volt mondható. Tehetőségről, a pénzzel való gazdálkodás ismeretéről, valamint beosztó, távlatosan tervező gazdálkodásról tettek bizonyosságot.

A rokon gyermekek, ahogy hozzájuk kerültek, beilleszkedtek az új miliőbe. A helyi párttitkár, aki beszervezte korábban a kollektívába Luca nénit és a férjét, (O. J.) segítségével és biztatására megnyitotta az udvarunkon a Tejporgyár tejcarnokot/tejbegyűjtő központot. Ez nem csupán munkakönyves alkalmazást és egyben biztos havi jövedelmet jelentett kilenc évig a családnak, hanem plusz megélhetést is, mert „*a kannák aljában mindig maradt egy kicsi tej, amit ki lehetett mosni a disznóknak*”. Mindez el-lensúlyozta a tejszármazék kötelezettségét szorgalmazó agitációs munkával való vesződést és személyeskedést, amivel egyrészt a tervet kellett teljesíteni, másrészt pedig megismerték az embereket: „*kik hoznak puliszkát, rizset, laskát a tejben*”, mert otthon előbb

jóllaktak és a maradékot hozták a csarnokba. A narrációnak ez az apró részlete a szocialista rendszerben ekkorra már általánossá vált, fellazult munkaerőkölcsről, lopásról szólt. Ebben a logikában erkölcsi megnyugtatóként az állam kezdte a lopást, mert elvette mindenét az embereknek, akik rá voltak utalva, hogy visszavegyék azt, amire szükségük volt a pillanatnyi biztonságukhoz, megélhetésükhöz. Ebben a helyzetben Luca néni, ahogy a kollektívben való csoportossággal is, alacsony szinten, de mégiscsak a hatalmat megjelenítő, azt képviselő személy lett, mintegy kapocs a dolgozók és vezetők között. Vagyis, és ez rendkívül fontos: a helyi reciprocitási rendszer, kooperációs hálózat aktív, véleményformáló résztvevője.

Tortákat süt és rendre szakácsnői munkát vállal lakodalomban, ami hagyományosan presztízst jelentő női szerep. Népszerű, mert „olcsón” tudott főzni akkor, amikor krónikus élelmiszerhiánnyal küzd Ceaușescu Romániájában az átlagember, aki nem jutott hozzá még a „fekete vaj”-hoz¹⁶ sem, melyet a tejporgyárból loptak ki és értékesítettek az ott dolgozók. Ez a munkakör kapcsolatokat jelentett a helyi elittel: az állatorvossal, aki a lakodalomra levágott állat húsát megvizsgálta, az orvossal, aki egészségügyi felelős volt ilyen alkalmakkor, egyébként meg kiállította az egészségi alkalmassági bizonyítványt és következik a (rokon) párttitkár, aki anyakönyv-vezetőként eskített, meg a zenészek. Érdekeltség/érintettség nyomán a tanárok, a helyi szövetkezet munkatársai, akiket mind név szerint, közvetlenül emleget történetmesélés közben, és akik egyaránt benne vannak puha kötéseként az ő kapcsolati hálójában.

Nem vállalt párttagságot, de mégis a helyi büro (tanács) tagja lett, ahova meghívták, mint véleményformáló asszonyt. Ebben a szerepkörben a mezei munkától gyakran elszólítják, gyűlésekbe hívják Csíkszeredába, a megyeszékhelyre, de még Bukarestbe is járt ilyen céllal székely ruhába öltözve. Itt szembesült először a román nyelv tudásának hiányával és az ebből adódó hátrányaival. Egy alkalommal hazaérve férje kérdésére, hogy mi volt a gyűlésben, csak azt tudta mondani: „*kérdezed az eszenyei némát, hátha az tudja*”. Ebben a részletben kérdésesnek gondolom a párttagság nélküli politikai érvényesülést. Miért fogadta el a helyi községvezetés ezt a szokatlan megoldást, amikor mindenkit

16 A helyi tejporgyárból kilopott termék, mely mögött évtizedeken keresztül hatékonyan működő kooperáció és reciprocitás alakult ki, Vö. Gagyi József 2018 *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*.

a pártba akartak beterelni? Atipikusnak mondható, hogy Luca néni az, aki el-/kimozdul a családból, tehát nincs olyasfajta függőségi viszonyban a férjével, aki ezt meggátolhatná. Pontosabban a férje is profitál ebből a helyzetből, gyakorlatból.

A felnőtt fiúknak a helyi szokásnak megfelelően, miszerint minden család a jövőnek épít – házat építenek. A férj őt küldi szeget beszerezni/vásárolni a szövetkezetben. Sikertelenül jár, mert csak 100 kg leadott hús után adtak volna szeget. A helyi párttitkár, bár rokon is volt, mégsem adott ki igazolást a vásárhoz. Így a szomszédos román többségű településen a Remetéről elszármazott boltos közbenjárásával tudtak építkezési anyaghoz jutni. A kor állapotairól beszédes történet ez. A hiány általános volt, de kis ismerettséggel a szomszédos román falvakban (Gyergyóvárhegy-Subcetate, Salalmás-Sármaş, Galócás-Gălăuţaş, Maroshévíz-Topliţa) könnyebben lehetett vásárolni, mint itthon. A férjénél, aki ekkorra már féltékeny is volt felesége sikerességére, betelt a pohár. Luca néni állandó veszekedés közepette „engedte el” ilyen helyekre a későbbiekben.

A megépült ház különlegessége és a maga korában teljesen rendhagyó volta abban áll, hogy az alsó szinten zöldségüzletnek vagy kisboltnak kialakítható helyiségeket alakítottak ki, melyek közvetlenül az utcáról közelíthetőek meg. Ma ez nem feltűnő, de a szocialista időszak eszméi között ez a keretekből való kilépés a képességekről és bátorságáról szólnak. A polgárosodás jeleként értelmezhető ez a megoldás. A házban jelenleg az egyik felnevelt fiú gyereke él az ő gyerekeivel. „*Ha László élne, nem autózhatnának kereken az udvaron az unokák...*” zárja le ezt a témát Luca néni. Nem csupán a modernizációból fakadó különböző életvilágok feszültségei húzódnak a nagycsaládi együttélés e narratívája mögött, mely kapcsán a térhasználat, a fogyasztás vagy időgazdálkodásra gondolhatunk. Az ő és rokonai személyes viszonya a férjével/„sógor bácsival” köszön vissza a rövid értékkitéletben: szétfoslott a nagycsalád toposza.

Újra saját földeken

Nyugdíjazását követően érte meg a rendszerváltást, a földek tulajdonjogának visszaadását. A tejporgyárnál ledolgozott 9 évre és a kollektívában szerzett 29 évet összegezve kap 1150 lej (236 €) nyugdíjat. Azóta gazdálkodtak férjével, annak haláláig állatokat is tartottak, most már „*csak hagymát,*

*pityókát, murkot*¹⁷ termel. (A kapásnövényekkel való dolog nem számított korábban sem igazi mezőgazdasági munkának). 2006. október 3-tól „*karácsony szombatjáig*” Csíkszeredában és Bukarestben volt kórházban súlyos betegként. G. nevelt fia segített átvészelni ezt a helyzetet: orvosokat szerzett, szállította, „*pesztrát és tolmácsot fogadott*” melléje és minden költséget fedezett, „*amíg lábra nem állították*”. Sok nehézséget és kellemetlenséget okozott neki ez idő alatt is a román nyelvtudásának hiánya. „*Bukarestbe, én egy szót románul nem tudok. S nem menyek Bukarestbe, inkább itt kiszökök*¹⁸ az emeletről, de én Bukarestbe nem megyek”. A gyakori oda-vissza járkálásban a férje nem tudta elkísérni, „*mert állatok voltak...*”, azokat rendezni kellett. Csak egyszer ment el vele, amikor alá kellett írni a műtétbe való belegyezőést. Ekkor a román orvos humorosan, de számon kérte, hogy a felesége miért nem tud románul? „*Nem én neveltem*” – volt a férje válasza. Finom árnyalati értékrendek a férfi-női kapcsolatról ezek a részletek: a férjnek „*nincs ideje*” orvosokhoz kísérni őt, látogatni a beteget, nem felelős az ő szellemi, fizikai képességeiért. Érzelmekről, egyenlőségről, kiegyensúlyozott, támogató kapcsolatról hiábavaló feltételeznünk akár csekélynyit is.

Luca néni itthon, felépülve szembesült azzal a ténnyel, hogy időközben minden földet, azt is, amit ő hozományként hozott a házasságba, azt is, amit közösen vásároltak, a férje csak a saját nevére íratott a rokonai segítségével. A CEC könyvből (takarékbetét) kikerült az ő neve és a sógornő adatai szerepeltek. „*(...) én legjobb tesvér vótam, s mindenre s minden (...)*” „*A rokonságból ellenség lett (...)*”, különösen így, hogy ő élte túl a férjét, és annak rokonai elestek az örökségtől. Számára a közösen elért eredményeknél is fontosabb a családi öröksége, hozománya, amivel a házasságba érkezett. Az életút kiélezett helyzetében találkozunk ezzel a jelenséggel, de mégsem tekinthetünk el az enyém–tied, miénk–tietek ellentétpár felbukkanásától, ha földről van szó. Esetünkben nem elegendő a közösen leélt élet arra, hogy ezek eltűnjenek. Sőt, terhesség és akkut kérdéssé válik az örökségen való megosztás a történet nyomán. Az ügyvéd fiú tudása és segítségével nélkül nem sikerült volna gyorsan és elegánsan rendezni a jogszerű örökséget, amit korábban nyereszkedési vágyból a férj igazságtalanul próbált átjárszani a saját családja javára. A történet végkifejletét Luca néni megelégedettséggel nyugtázta.

17 sárgarépa

18 kiugrok

Nemek és igenek

A felnevelt gyerekek udvarlása és nőülése körül rendre alakultak ki egyet-nem-értékek a feleség és a férj között. László azt akarta, hogy az ő rokon-ságából kérjenek meg leányt a fiúk, hogy a vagyon megmaradjon. A leányos házaktól ajánlatokat kaptak többször is a fiúk: „*S mondom menj É-t adják, me I., mikor megrészegegett, még ha a kapu bé vót es zárva, de kizárta s béjött. László olvasta így az újságot, s én le vótam feküve s tettem, hogy aluszok, így megmarkolt ne... Anyatársam akar lenni, forduljon ide, s úgy részegen monta hogy ő két lovat veszen s hám van, s anyatársam lesz*”, vagy „*No, s aszonta kocsit veszen, van 2 leje s kocsit veszen nekik, hogy G. kérje meg T-t*”. A fiúk kitartottak és támaszra találtak nevelő anyjukban. „*(...) s én nem es szólok belé, s akit akartok azt kérjete, ingemet ne átkozzátok, bár a földbe legyen nyugodalmam. Megértetted-e?*”. „*Pedig minden kettőt úgy nyomtak esze*” – zárta le a házasságkötések előzményeit. A gyorsan globalizálódó társadalmi ideológia, a tudatosság forradalmaként aposztrofálom e tettet, olyan sérelmeket fogalmaz meg, melyek korábban jelentéktelenek voltak. Megjegyzem, a sérelmek mindig súlyosak és valóságosak voltak, csupán elhallgatták őket.

A felszínen a társadalmi, gazdasági formák, berendezkedések át- és visszarendeződését követhetjük nyomon az eseményeket mindvégig tudatosan és cselekvően megelő Luca néni narratívájában. A mélyebb rétegekben azonban, ahogy ebben a történetben is szinte változatlan marad a származáshoz köthető tulajdonviszonyok „sérthetlensége”, és a férfi – női kapcsolat leegyszerűsítése – bonyolultsága ellenére. A lányok csaknem szó szerinti „eladása”, férjhez adása a rokonságon belül a vagyon megtartása, gyarapítása érdekében több évszázados hagyomány. Luca néni mégis képes ellenállni ennek a gyakorlatnak. Betegsége idején még azt is megtapasztalta, hogy milyen következménye lett az önálló véleményformálásának: még a házasságba hozományként hozott földeket is átíratja titokban a nevére a férje a rokonai javára. Élete közepén a hatalom packázásai közel sem jelentettek ekkora traumát, mint ezek az erkölcstelen tettek élete alkonyán. Ahogy említettem, nevelt fia segítségével helyre tudta állítani, „ura” halála után a tulajdonviszonyokat, de beszédes, ahogyan elhallgatja férje elvesztését. „*Jó ember volt, ha józan volt*”, de ha élne, a fiatalok nem lakhatnának a közös udvaron az unokákkal – sejlik fel a történeteiből ismételtlen.

Záró gondolatok

Számomra, mint elemzőnek releváns, hogy a fenti értelmezés, mint kommunikatív forma, folyamatos mozgásban van az interjú szövegtestéből indulva: rituálék, szimbolikus tárgyi elemek, a felejtés, mint az emlékezet negatív formája, az elfojtás, az átírás, a helyettesítés egyenként vagy egyszerre jelen van a szövegben. A társadalmi cselekvés logikáját követve az emlékezésre, mint dinamikus formára tekinthetünk, társadalmi küzdőtérként képzelhetem el, amikor a kulturális és kommunikatív emlékezetet kutatom. A kommunikatív emlékezetben a részesezés általános, mert mindenki egyforma eséllyel emlékezhet saját történeteire, Jan Assmann (1999) modellje szerint. Az egyéni életút keretei között leljük meg a történelmi tapasztalatot. Formája ennek informális, hétköznapi, természet adta. Időszervezetében együtt mozog a jelennel, három-négy nemzedék életében, azaz nyolcvan-száz évet érint, hordozói kortársak, szemtanúk. Ezért a kommunikatív emlékezet nem egyszólamú, és nem folyamatos- hiteles – érvényes módon erre igazol rá Luca néni idősíkbontásos narratívája. Minden kortárs főleg a saját életét érintő részre emlékszik, elsődleges élményként ezért töredezett, de nem átadhatatlan, ahogy megtapasztaltam. Nem tartozunk alanyommal azonos generációkhoz, mégis van hasonló élettapasztalatunk, ezért az egymás közötti felidézés és értelmezés sajátos arculatot kapott, szegmentált narratívákat hozott létre.

Az értelmezésem során végzett „sűrítési folyamat” másodlagos. Az emlékezet hitelességét az emlékező számára az erkölcsi igazságérzete és a hatalmi diskurzusok határozzák meg egyszerre. Luca néni élete legaktívabb kétharmadát olyan korban élte le, amikor még ezen a szinten is „diktálták” az életformaváltást. A szabadság korlátozásán alapuló nehéz kor(ok)ban e két validálási mód ütközik. A kollektivizálás, a szocializmus ideológiai alapú társadalmisítása megidézésekor rendre előtör belőle ez a probléma. A hivatalos történetírás többet nyom a latba, kiszélesedik benne a politikai játéktér, a politikai hasznosság jegyében, de a kvázi-történelem hitelességét összekuszálják a személyes emlékek. Íme, ahogyan Luca néni kulturálisan, a saját emlékeitől függetlenül is képes távolról szemlélve, erkölcsi tartalmat mellőzve, múltbeli eseményeket valóságnak, helyesnek és/vagy valótlannak, helytelennek és igazságtalannak ítélni.

Alulról szerveződő globalizáció ez: fizikailag helyet talál a világban, esetünkben nem cél az egyén

számára, de tudásának célja ez a „helykeresés”. Ez azt is jelenti: saját töredezett-szórt emlékei ellenére képes elfogadni mások gyökeresen eltérő emlékeit ugyanazon eseményről. Számos példát látunk erre a szövegtörzsetben a kollektivizálás történéseinek megítélése és a szocialista rendszer működése kapcsán attól függően, hogy ki milyen társadalmi státuszban élte meg azt. Luca néni szabadon mozgott ezeken a pályákon. Arra is találtam példát, hogy saját, kellemetlen, nehezen vállalható élményei a mából szemlélve a mérleg másik oldalára kerülnek, miközben folyamatosan ezekkel mér másokat.

A két emlékezeti kultúra között állandó az átmenet Assmann szerint (1999), általában nyolcvan-száz év alatt válik a kommunikatív emlékezet kulturálissá. Az emlékezésből kivilágító múlt elmerül az időben, abszolút múlt lesz, ami hagyományként, esetleg írott történelemként szilárdulva él tovább. Elemzésem központjában, a női életútban tájékozódva, a földtulajdon szerepe, a tudás/tanulás hatékonysága és a családon belüli férfi-női viszony áll az elmerülés előtti időszakban. Kutatásom időszerepességét, aktualitását és egyben érvényességét is ez a tény adja meg: a hajdani paraszt (nő) példáját, életvilágát, életmódját – az interjúalanyom életkorát is figyelembe véve – egyre ritkábban leljük fel a jelenben. Eljárt az idő már a szocialista kollektívában (tsz) és/vagy iparban dolgozó, de a mezőgazdasággal „utó-paraszt” vagy parasztpolgárként foglalkozó egyének felett. A jelenben pedig a gazdálkodó, vállalkozó farmer és felesége, akik a gazdasági örökséget művelik, gyakorolják, immár csak kulturális örökségként tekintenek a paraszti létre. Számukra csupán kulturális emlékezet a korábbi két generáció tudása, kommunikatív emlékezete, a föld csupán gazdasági erőforrás. A közös udvaron autókázó gyerek szüleinek kézenfekvőbb a tartalmakat abszolút múltként ismerni, jobbik esetben a mezőgazdasági hagyomány szakosodott hordozója lenni, arra tárgyiasult, megformált, rögzített formában emlékezni.

A történelmi emlékezettel kapcsolatosan azt kívánom kiemelni, ami kutatásom szempontjából releváns. Pierre Nora (1999) munkatársaival és az őket követőkkel, a történelemfelfogás kritikái közül a felszabadító következtetéseket vonják le, azaz, bármi lehet emlékezet szerintük. Közelebbről szemlélve az általuk felállított „kórismék” közül itten „az egész világot tánca viszi a globalizáció, a demokratizálódás, a tömegesedés és a média” és „a történelem nem azonos az emlékezettel, a történet nem azonos a történelemmel” (Kovács 2012:26) megállapításokat emelem ki. Az első azért, mert a történelem

linearításában divatot, aktuális mulandó hártját jelent, ezzel szemben a hagyomány intimitást, par excellence emlékező egyént és közösséget. A másodikat pedig, mert a profánt univerzálisként, tökéletlen rekonstrukcióként, absztraktként írhatjuk le a történelemtudományban. A hagyomány szent, egyedi, performatív, konkrét, maga a fejlődő élet, ahogyan Luca néni egyéni életútjában is nyomon követhetjük. Észrevehetjük ezekből a párhuzamokból, hogy amit Assmann (1999) értékmentesen kommunikatív és kulturális emlékezetként, „örvénylő szakadékként” ír le, az Noránál (1999) a fejlődés, melyet negatív előjellel illet. Kovács Éva (2012) megfogalmazásában mindez „az életteli, intim, közösségi, szent, jelen idejű és megélt múlt (hagyomány) helyét egy tökéletlen rekonstrukció, a mulandó aktualitás, a divat, a profán és a viszonylagos múlt (a történelem) váltja fel” (Kovács 2012:27). Luca néni életvilága, a gyergyóremetei társadalom részeként, a kollektivizáláskor még csak részben individualizált, a belső cselekvési térben szervesen működik a közösség és nem csupán mentálisan. Ugyanakkor az autoriter viselkedési formák elfogadottsága tradicionális jellemzőként volt jelen családi élete férfi-női viszonyaiban. Ezek a tények az elemzett életútban is kölcsönösen segítették a kollektíva és a szocialista ipar sikerességét, és ugyanakkor őt is, mint személyt, boldogulni. A gazdasági-társadalmi kényszereken túl, egyéni boldogulás lehetőségeit kínálta Lucának, mint társadalmi szereplőnek a milió, aki ebben a pozíció- és viszonyrendszerben cselekedett. A hatalom melletti lojalitás formáinak megtalálásával egyszerű és természetes életet élt, melyben az engedelmesség, a mértékletes behódolás, a hatalmi igényeknek való megfelelés kényszerpályáin próbált szabadon mozogni. Egyéni életvezetési technikájában nem találtam közösségi vállalkozást, élete egyéni cselekvések „néma” sorozata még a férjével való viszonyban is. Azt gondolom, idejében felismerte, hogy az ellenséges világ a falun belülre, mi több a családjába is beköltözött és ő ettől a tudástól vezérelve fordította a felmenő családjára javára a különböző élethelyzeteit.

Az ezredvég (nyugat-)európai társadalmait mérvadó szociológiai munkák írják le úgy, mint amelyben radikálisan megváltozott a tér és idő felfogása, a korábbi identitásminták ebben érvénytelené váltak. Az individuum maga felel a késő-modern társadalomban azonosságának koherenciájáért, mert az idő és tér diszkontinuitása reflexivitást, töredezettséget eredményezett. A vizsgált női életutat ezért is jó mintának találom: le- és kitisztult

módon beszél a múltról és jelenről, viszonyul önmagához és a társadalmi tényekhez, minden töredezettség ellenére egységben kezeli ezeket, amelyben helyére kerültek a történések. Ő most sem érzékeli széttör(edezet)tnek a közösségi identitásokat: szomszédba jár beszélgetni, kortársaival tartja a kapcsolatot, a helyi újságot ő teríti a rokonsága körében, rádiót hallgat stb. Modern szemléletben Székelyföldön is emlékezhelyekről, hagyományok felélesztéséről beszélünk, amivel a késő-modern társadalomnak, a korábbi miliók széthullása és a nemzeti identitás meggyengülése okán továbbélést akarunk biztosítani. A fellazult társadalmi emlékezet helyébe új rendszerként lépett elő a magánügygé váló emlékezet, így egymást kölcsönösen meghatározva az emlékezet és az identitás szorosan együtt járnak. Luca néni még a jelenben is a szomszédos falvakba jár tanítani a lányoknak haját fonni, konnyot készíteni. Kommunikáció-kész, írástudó, gyors felfogású, mozgékony jelzőkkel írható le jelenleg is, melyek mind a modern társadalom fele mutató, ott elvárt, abban boldogulni tudó egyén jegyei, aki él a lehetőséggel, sikeres lesz. Férjét és az ő rokonait a kimaradás okozta szorongás, a lemaradástól való félelem és a frusztráció kíséri. Luca néni bendagyulai értelemben válik állampolgárrá, akinek fontos megtalálni a legjobb információt, amire szüksége van a jó döntéshozatal érdekében és képes erre. Mennyit, hol, milyen információt? – mindig sikerült kiszűrnie a számára leglényegesebb elemeket, melyek segítik mindennapi életét. Tájékozódást, elemzést, kommunikációs készségek kifejlesztését, önérvényesítést, identitásbeli kötődést egyszerre hordoz ez a készség.

Az életutat elemezve arra a megállapításra jutottam, hogy bár a paraszti faluközösségben traumatikus folyamatként történt a felülről kierőszakolt tulajdon- és életformaváltás, de ez az autentikus paraszti életvilág tartalmában már korábban megváltozott belső szükségességek által vezérelve. A paraszti lét, legalább két emberöltő óta, mint átmeneti életforma működik Gyergyóremetén is.

I. számú melléklet

Sorsz	Életesemények biográfiai rekonstrukciója	Narratív részletek
1.	László-Demeter Luca néni, 1934. augusztus 19-én született	„...leánti nevem László-Demeter Luca vót...”
2.	gyerekkor családi emlékei: nagycsalád, mezői munka, otthoni dolog, szigorúság	„...Haton vótunk tesvérek, három fiú nagyobb vót, s a leányok közt én vagyok a nagyobb. Hát mű otthon annyin vótunk, két szobába nyócan, mindenütt ágy vót, kanapén s mindenütt. Még hárman-négyen es vótunk egy ágyba...”
3.	második világháborús emlékek: jöttek a magyarok, jöttek az oroszok, iskola a kicsi magyar világban	„...amikor jöttek bé a magyarok, ¹⁹ hogy nekem is vót ilyen kicsi zászlóm, s hogy mentek édesapámék, s mind mentek, s ingemet es vittek s büszke vótam, hogy van nekem es zászlóm, s hogy jőnek a magyarok...”
4.	kicsi sereg	„...kicsi seregbe, ²⁰ hogy akkorák lettünk...” „...meg vót monva, hogy napszentületre ²¹ hazajössz...”
5.	szolgáló Hévízen és Ilván	„...me ezelőtt azt mondták, hogy abból lesz csak jó gazdasszony, aki elmenyen szógálni, s tanól, s lát, nem úgy mind otthon, hanem tanól...”
6.	leánykodás, tánc, öltözet: „napszentületre hazajössz!”	„...kicsideket nem engedték bé, tánca, tizenhárom-tizennégy évesek, mán szógálni vótam akkor mán mikor a tánca engettek...”
7.	férjhez megy Gyuri-Dávid Lászlóhoz 1952-ben, hozomány, föld elosztás,	„...ahogy férhez jöttem lettem Gyuri-Dávid Luca” „...édesapám úgy ahogy mentünk ki a háztól, én jöttem ki a leghamarabb, úgy nekem íratna es el, íratott, hogy ő könnyebbüljön, akkor lehetett eliratni a földet, hogy kevesebb legyen, me hát nagy vót a beadás.” ²²
8.	pénz beváltás	„Hát a millióétt ötven lejt attak, ott sort kellett állni, hogy ötven lejt cseréljenek bé, s annál többet nem lehetett.” ²³ „Nekem akkor az egész bútorom ára elment.”
9.	társas szervezése a faluban, beszolgáltatások, kommunista berendezkedés	„...eccer társas vót, hatvankettőbe lett a kollektíva, s akkor mán jól esszeszedtük, földet es vettünk...” „...mű se akartunk egyáltalán, no de há itt osztán csak jött, szoritották jobban, mán ott se adtak munkát, hogy mindenübe ment a telefon s jelengetés s minden, hogy ne adjanak munkát, hogy jőjjenek haza s írjanak alá...”

19 A Magyar Honvédség alakulatai 1940. szeptember 10-én érkeztek a faluba.

20 Zenés táncmulatság 8-12 éveseknek szabadban vagy gazdasági épület közén, pl. csűrben.

21 napnyugta

22 A kollektivizálást (tsz.) megelőző időszak, amikor irreális mértékű terményadóval terhelték a gazdákat.

23 Minden előzetes bejelentés nélkül 1952-ben a Román Népköztársaság monetáris reformot hajtott végre, a lej (ROL) történetében harmadik alkalommal. 1 új lej 20-400 lejt ért attól függően, hogy készpénz, banki megtakarítás vagy hiteltörlesztés paritásáról volt szó.

10. nem születik gyerekük „...az én rokonságomba vót mindenkinek még M. nén, Cs. D. Pistáni való Mariskanén, Cs. F-nek az anyjának ikrek es vót, úgyhogy én...”
11. bér munka Gernyeszegen, érdek-védelem „...aszonták, hogy huszonhárom hektár az a terület, mondom, hogy én nem annyinak látom azt a területet, ez huszonöt hektár megvan ez a terület. Azt mondta, de olyan jó viccesen, hogyha huszonöt hektár lesz, minden árra adnak egy vékát,²⁴ s ha nem lesz leütik az enyim keresetből...”
12. kollektivizálás 1962-63-ban „...tuttuk, a kollektívába es kellett szekeret adni, az állatt elprédálni, me csak olyan féláron fizették, ekét, tajigát, pityókát, szemet adni, zsákkal együtt s minden, nem akartunk no béállni egyátalán...”
13. végig dolgozik a kollektívben, amíg az meg nem szűnik 1990-ben „...én végig dógoztam osztán a kollektívába.”
„Mű télen es dógoztunk, me itt a bunkereket kezeltük, hogy a hőmérsékletit, úgyhogy osztán úgy Lászlóra vótak kapva, reám es, hogy ha akartunk, ha nem...”
14. villámcsapás következtében leég a csűrjük (1973), biztosításuk volt, nem gyűjtenek a szokásos módon a faluban „...nem es engedte László, hogy gyűjcsenek, aszonta hogy fejjlbiztosításunk van, s ha kapunk valamit, s gyermek nincs, a korcsomába ő szokott jární, így mondta, s nehogy valaki felvesse, hogy menyen a korcsomába...”
15. ebben az évben rokon látogatáson Magyarországon, Mátészalkán jár „Csaó²⁵ időbe Magyarba, akkor nem vót még busz se, ez a körjárat nem vót, akkor B. F. küdött fuvarat, hogy ne menjünk gyalog.”
„...olyan jó székelyesen beszélget, hogy én magát azétt eltartanám aszonta... ezek Mátészalkán laktak s azok Debrecenbe, s ő Debrecenből ment férhez Mátészalkára s akit ő es nevelt azok olyan jó tesvériesen vótak s minden, de Debrecenbe laktak s akkor mű Á.-val elmentünk, egyik orvos lett s a másik tanár, de egyetemi tanár, A.-nak hitták...”
16. itt kapja a hírt, hogy egyik bátyja munka balesetben meghalt az erdőn, temetésre haza érnek „...B. meghalt s nekem nem es akarták megmondani egyátalán hanem hogy a László bátyja halt meg. S mű kellett hazjőjjünk, hogy meghalt. Hát hazajöttünk így mára, s hónap temették B.-t.”
17. testvére két fiú gyereke teljesen árván maradt, gyámjaik, nevelő szüleik lesznek. „Luca néni, Sógor bácsi” „...édesanyám aszonta, hogy ő meddig él, ő a gyermeket nem engedi, ő neveli, hogy hatvan éven féjjel való, nem bízza a törvény rea egyátalán...”
18. gyerek nevelés, csekély támogatás, beszámolási kötelezettség „Ilyen szócalis pénz vót. Nem kell nekem gondozó pénz me kötelességes s minden, Képviselőként Szeredában;²⁶ de kéccáznycvankét lejt csúfságból adják, így megmondtam.”

²⁴ gabonafélék űrmértéke, 25-30 l.

²⁵ Nicolae Ceaușescu (1918–1989), a Román Kommunista Párt főtitkára (1965. márc. 22.–1989. dec. 22.) szocialista Románia elnöke (1974. márc. 28.–1989. dec. 22.), diktátor, golyó általi halállal kivégezték.

²⁶ Csíkszereda, Hargita megye székhelye 1968-tól.

19. tejcarnokosa a tejporgyárnak, saját lakását használja erre „O. akarta, hogy legyek csarnokos²⁷ s a gyermekek idejárnak iskolába s pótolják a fizetést es s vállaljam el, legyek csarnokos, kilenc évet vótam...”
20. iskola mellett a gyerekek is a tsz-ben dolgoznak, de a tanulást nem hanyagolják „...osztán ők es amennyi rossz ló vót, úgy G. s máskor D., László es olyan jó rámenős²⁸ vót, iskola után es vót, hogy délelőtt egyik, s a délután a másik...”
„G. addig tanólj ameddig az orrod a földet megéri, ne kéljen felkelj, hogy menj a tehennel etetni.”
21. érettségi előtt többszörös szemműtetre szorul G. „...két tizenócnap vót a szeme lekötve (*G.-nek*) érettségi előtt, ő azon izgatta magát, hogy sógorbá most kezd idegeskedni, hogy ő nem ügyelt. Másfél órát vót a müttőbe s úgy hozták ki aszonta, mind a halottat. Mégeccer két tizenócnap vót lekötve a szeme. Retina leválás vót.”
22. családi bonyodalmak az ifjak párválasztása körül „Hanem kezdték, hogy D. kérje meg É.-t, rokonyok, s László es kezdte, hogy no esent G. kérje meg Pánkós T.-t.”
23. szerepet vállal a községi tanácsban, képviselő, (véleményformáló), gyűlésekbe jár Csíkszeredába, Bukarestbe „...amíg nem jött ez a nyócvankilenc, azelőtt, kell menni Bukarestbe gyűlésbe, s menj Bukarestbe s egy szót nem tucc románul, még székely ruhába, s kellett menni. Mi vót a gyűlésbe. Mondtam, hogy a némát, az esznyői némát kérdeje meg.”²⁹
24. krízises helyzetben (szeget sem lehetett kapni) házat javítanak és olyat építenek a felnőtt ifjaknak, melyben kocsmá vagy zöldségüzlet is működhet „... s László leküdütt, s aszonta Sz. F., hogy bémentem az irodába, s mondom, hogy ne kéne szeg, me akkor nyútottuk a gránicából a szeget. Hanem tuttál szerződni disznyót vagy bornyút, nem kaptál még egy kilót sem, nemhogy amennyi kell...”³⁰
25. 1985-ben meghal az édesapja „Édesapám nyócvanöt éves vót, de még olyan mozgása vót, úgy fel kellett vetni a szénát neki s ő es, most erőst nagy a kényelem...”
„Nyócvanötbe halt meg édesapám.”
26. megbecsült szakácsnőként lakodalokban főzni jár, féltékenység „...s osztán még a lett a baj, hogy Lászlónak es, hogy így hakárhova mentünk, úgy hogy dícsérnek, hogy dícsérnek.”
27. visszakapják a földeket, gazdálkodni kezdenek újra, eladják a tejet „Hát a földekkel eccer vissza kell odamenni a földekkel, hogy kollektíva előtt az övé vot-e vagy nem.”³¹
„...hát még ne hagymát, pityókát murkot, mi kell mindent termelek...”

27 1954. október 24-én Gyergyóremetén megkezdte működését a szocialista Románia első, orosz építésű, tejporgyára. Termelő kapacitása évente 800 t tejpör és 400 t vaj volt. Nyersanyag begyűjtésével a mezőgazdaság szerkezetét átalakította, munkásainak az életmód polgári formáit kínálva a polgárosodás folyamatára a legintenzívebb hatást gyakorló beruházás volt a térségben. A tejtermelőket erőszakkal is kötelezték tejbegyűjtő központokba, csarnokokba leadni a tejet.

28 dolgoz

29 Gyergyóremete Községhez tartozó falu, Eszenyő, ahol akkor egy süket-néma ember élt. A román nyelv ismeretének teljes hiányára és az ebből fakadó „fogytékosságra” utal humorosan.

30 1989 előtt, Ceaușescu „arany korszakában” csak terménybeszolgáltatást követően lehetett építő anyaghoz is jutni.

31 1991/18. számú Törvénnyel elkezdődött az államosított és kollektivizált földek (1945–1962) fokozatos visszaszolgáltatása.

28. súlyosan megbetegszik 2006-ban, Csíkszeredában és Bukarestben kezelik három hónapon át. G. segíti a szállítását, gondozását, kezelését, nyelvi problémáit
29. időközben meghal M. testvére, nem tud a temetésén részt venni
30. férje, rokonságával együtt, a földeket és a megspórolt, takarékbán tartott pénzt kezelésbe veszi. Vele, mint halottal számolnak.
31. meghal a férje (nem mondja, mikor) Elvesznek a csekkönyvek.
32. egy udvaron, de külön házban él az egyik „unokával” és annak családjával
33. meszel az unoka, közben ő telefonon segít családfát készíteni a másik unokának
34. férjével való kapcsolata
- „...itthonról a mentő elvitt október 3-án, Szeredába vótam másfél hetet, K. doktornak a keze alá kerültem. S osztán halottak napján vittek Bukurestbe s hazöttem Karácsony szombatjára. Nem jöttem, hanem hoztak. Én a lábamat a földre ezalatt le nem tettem.”
- „M. pont akkor halt meg, 2006-ba mikor én Bukurestbe vótam korházba, úgyhogy én nem vótam temetésén itthon.”
- „...K. es olyan vót, mint tesvérem, utoljára olyan ellenség lett K., hogy csuda.”
- „...László avval a mérnökkel, a J.-val ők elmentek minden földre, úgy az enyim földre, amit édesapámtól örököltem, úgy mind amit vettünk közösön. Ezt a kettőt es közösön vettünk. S a titokba semmi baj nem lett vóna, csak a nevement íratva vóna belé.”
- „...Lászlót csak eltemettük s jött, hogy a kaszagép megvan-e? S jött, hogy pityóka³² van-e, s szénánk van-e.”
- „...a csekkönyv³³ elveszett, a temetésre valót ki tuttam venni s a többit körözés alá kellett aggyam...”
- „Úgy elgondolom, Istenem, ha László élt vóna, ide nem kerültek vóna, se G. vagy odaadja se semmi, pedig G.-nak volt csinálva, de most mán annyira fajult, hogy nem azt kérték, akit ők akartak.”
- „...telefonál a gyermek, de pont meszeltünk, s ki vót rakva bútor s minden...”
- „...ugye a mostoni divatoson meszelnek a férfiak, s kimentem s mondom mondja hangosabban me nem hallom. Hanem apjának a tatáját, s no úgy elmondom, hogy édesanyám mikor született s minden, de kérdeztem, hogy írod-e, vagy csak, s gondoltam minnyá megint kérdez.”
- „Úgyhogy az én tesvéreim még ennyit se kaptak vóna, ha én haljak meg, hogy a Titluba³⁴ nem íratott belé. S magára tetetett mindent.”
- „...olyan békességesen éltünk míg így ez fel nem merült.”
- „Osztán került, hát még itt es hagytam, hát J.-nél vótam ejsze no, ebből kifolyólag vótam s én, ha László nem ment oda K.-nak az anyjához nálunk itt egy szó se vót”.

32 burgonya

33 takarékbetétkönyv

34 birtoklevél

Felhasznált szakirodalom

- Appadurai, Arjun 2011 A kutatáshoz való jog. *AnBlok*k, 5:66-75.
- Assmann, Jan 1999 *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Benda Gyula 1991 A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. *Századvég*, 169-176.
- Bartlett, Frederic Charles 1985 *Az emlékezés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Corti, Louise 2000 Progress and Problems of Preserving and Providing Access to Qualitative. *Forum Qualitative Sozialforschung Social Research*, 3.
- Csepeli György 2018 Meghasadt identitás. *Mozgó Világ*, 2. Online: <https://mozgovilag.hu/2018/02/24/csepeli-gyorgy-meghasadt-identitas/>
- Gárdos Judit 2011 Interjú szociológiai források újrafelhasználása. *Szociológiai Szemle*, 21. (3):125-145.
- Kovács Éva 2007 Narratív biográfiai elemzés. In Kovács Éva szerk. *Közösségtanulmány*. Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi tanszék. Budapest – Pécs, 373-397.
- Kovács Éva 2012 Az emlékezet szociológiai elméletéhez. *Socio.hu*, 1:23-35. https://socio.hu/uploads/files/2012_1/5kovacseva.pdf <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2012.1.23>
- Kovács Éva – Vajda Júlia 2002 *Mutatkozás*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.
- Kovács Teréz 2018 A megszakított polgárosodás újraindítása. In Bozóki András – Füzér Katalin szerk. *Lépték és ironia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 55-72.
- Magyari-Vince Enikő 2002 *Diferența care contează. Diversitatea social-culturală prin prisma antrropoligiei feministe*. Desirei Alapítvány, Kolozsvár.
- Nora, Pierre 1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 3:142-157. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html>
- Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce 1999 A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezettől” a mnemotikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig”. *Replika*, 37:19-43.
- Smith, J. M. – Szathmáry, E. 2012 *A földi élet regénye. Az élet születésétől a nyelv kialakulásáig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tengelyi László 1998 *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz Kiadó, Budapest.